

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.33.5>
УДК: 351(304)

Алла КОНОНЕНКО

старша наукова співробітниця
відділу українознавства в науково-освітньому просторі
Науково-дослідного інституту українознавства МОН України

ORCID: 0000-0003-0014-0516
Email: filos_osvita@ukr.net

УКРАЇНСЬКЕ КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. Показано, що війна, яку розв'язала рф, спрямована проти українського народу. Визначальну роль у протистоянні спробам розколоти країну за ідеологічними і національними ознаками повинна відігравати українська національна ідея, основна мета якої полягає в забезпеченні консолідації, згуртованості та національній єдності української нації. Як при будь-якому геноциді в першу чергу рф намагається стерти українську ідентичність, тому багато зусиль мають бути спрямовані задля її збереження. Велику функцію мають відігравати всі форми культури та мистецтва, насамперед його новітні форми, які відображають реакцію українських митців на ескалацію війни. Суспільству саме культура дає відчуття душі народу, приналежності до своєї країни та спільнотної єдності.

Тому особливий інтерес дослідників, не тільки культурологів та мистецтвознавців, але й дослідників суспільних наук щодо тематики трансформації українського суспільства в умовах війни, викликають певні тенденції, образи, форми, які змінюють та відображують конкретні періоди проживання колективної травмованості війною, а також множинність досвідів у щільній реальності воєнного часу в Україні та поза її межами.

Вказується, що нищення української культури під час широкомасштабної війни – це не випадковість. Прагнення захистити свою державу стало об'єднуючим фактором українського суспільства, яке розповідаючи про унікальні якості української ідентичності, через культурні практики об'єднує весь світ навколо України, не залишаючи жодного шансу агресору уникнути відповідальності.

Доведено важливість українських культурних та мистецьких практик як вагомого чинника консолідації українства в умовах російської агресії задля утвердження української ідентичності.

Ключові слова: українська ідентичність, консолідація, інформаційна війна, українська культура, сучасне мистецтво, військова агресія, мистецтво, українське суспільство.

Alla KONONENKO

Senior Research
Research Institute of Ukrainian Studies
Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv

UKRAINIAN CULTURE CREATION AS A FACTOR OF THE CONSOLIDATION OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION

Abstract. It is shown that the war unleashed by the Russian Federation was directed against the Ukrainian people and that the Ukrainian national idea, whose main goal is to ensure the consolidation, cohesion and national unity of the Ukrainian nation, should play a decisive role in resisting attempts to divide the country along ideological and national lines. As with any genocide, the Russian Federation is primarily trying to erase the Ukrainian identity, so a lot of effort should be directed to its preservation. All forms of culture and art should have a major function, primarily

its newest forms, which reflect the reaction of Ukrainian artists to the escalation of the war. For society, it is culture that gives a sense of the soul of the people, belonging to one's country and unity.

Therefore, the special interest of researchers, not only culturalists and art historians, but also researchers of social sciences in the topics of the transformation of Ukrainian society in the conditions of war, can trace certain trends, images, forms that change and reflect specific periods of living in collective traumatized by war, as well as the multiplicity of experiences in dense reality wartime in Ukraine and beyond.

It is indicated that the destruction of Ukrainian culture during a large-scale war is not an accident. The desire to protect one's state has become a unifying factor of Ukrainian society, which, speaking about the unique qualities of Ukrainian identity through cultural practices, unites the whole world around Ukraine, leaving no chance for the aggressor to escape responsibility.

The importance of Ukrainian cultural and artistic practices as a significant factor in the consolidation of Ukrainianness in the conditions of Russian aggression for the establishment of Ukrainian identity is proven.

Key words: *Ukrainian identity, consolidation, informational and cultural war, Ukrainian culture, modern Art, military aggression, art, Ukrainian society.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена тим, що агресія РФ розпочата в лютому 2014 р., метою якої є руйнування історичної пам'яті українства, якісні зміни в традиційному культурному та духовному житті, порушення спадкоємності національних ідеалів та цінностей, цілком закономірно переросла в широкомасштабну війну в лютому 2022р. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що сьогодні визначальну роль у протистоянні спроб розколоти країну за ідеологічними і національними ознаками, повинна відігравати українська національна ідея, основна мета якої полягає в забезпеченні консолідації, згуртованості та національній єдності української нації. Суспільству саме культура дає відчуття душі народу, приналежності до своєї країни та єдності. Тому культуротворча, націєзберігаюча місія в умовах війни є джерелом життєвої сили, і сьогодні вона здатна об'єднувати і віднаходити сенси [8].

Аналіз досліджень та публікації. Магдою Є.В. в авторському дослідженні розглянуто проблеми на шляху консолідації українського суспільства від часу здобуття Україною незалежності. Американський дослідник Маклюен М. зазначає, що «Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації». Кіндратець О.М. та Сергієнко Т.І. відзначають, що відмінний історичний досвід у різних регіонах України вплинув на формування політичної культури й ідентичностей, однак із початком російської агресії у 2014 році прагнення захистити свою державу стало об'єднавчим фактором українського суспільства з фрагментарною культурою. В свою чергу Божук Л. у своєму дослідженні акцентує увагу на визначальній ролі культури в добу потужних націєконсолідаційних процесів. Богуцький Ю. у праці «Сучасна культурна динаміка самоорганізації суспільства: стан та перспективи» піднімає питання дослідження чинників і механізмів динаміки історії людської культури загалом та сучасного її етапу зокрема. Також питання культуротворення розглядалась у працях В. Андрущенка, Л. Губерського, М. Кагана, В. Леонтьєвої, Е. Маркаряна, Т. Метельової, М. Михальченка, М. Тарасенка та інших відомих вчених.

Вище наведене обумовлює **мету статті** – дослідження українського культуротворення як

чинника консолідації українського суспільства в умовах російської агресії.

Основна частина. Нищення української культури під час широкомасштабної війни – це не випадковість, бо Росія вже сотні років намагається стерти самобутню українську культуру цілеспрямованими зусиллями з винищення усього видатного: культурних установ, особистостей та культурної пам'яті народу. На цьому наголошує американський письменник, видавець, правозахисник і член Американського ПЕНу Дейв Еггерс.

Він вважає, що у західному світі здебільшого говорять про танки, гармати чи бомби, але ми не знаємо, що найпершим, основоположним елементом російської агресії є стерти з лица землі українську культуру. Для них це важливо, це вирішально і фундаментально – переконати світ, мовляв, Україна не є унікальною та окремою культурою. Саме тому ПЕН Америка спільно з ПЕН Україна, та багатьма іншими локальними партнерами, підготували спільний звіт про те, який насправді має вигляд культурне вторгнення.

Все, від навмисних обстрілів українських закладів культури і до викрадень та вбивств українських художників та письменників, закінчуючи іншими системними спробами зруйнувати українську культуру, підтверджує реалії російського терору в Україні сьогодні [1].

Важливо й те, що на засіданні Ради Безпеки ООН за темою «Знищення культурної спадщини як наслідок російської агресії проти України», де також були присутні представники ЮНЕСКО та Міжнародної ради пам'яток та видатних місць (ICOMOS), засудили російську агресію, визнали дії РФ спрямованими проти української ідентичності та наголосили на необхідності посилення спільних зусиль щодо захисту культурної спадщини України [4].

Відчайдушний спротив, який українці чинили російським нападникам після 24 лютого 2022 року, сфокусував на українській культурі міжнародну увагу. Масштаб воєнних злочинів росіян підштовхував світ до віктимізації українців, а втім українському народові вдалось довести своє право на свободу та гідність бути собою. Про реакцію українських митців на ескалацію війни розповів український арт-критик Костянтин Дорошенко.

Мистецький підхід у проговоренні української позиції в протистоянні російській агресії виявився притаманним не тільки професіоналам культури. Українська молодь обирає цю мову як відповідну сучасності.

Серед прикладів – ініціатива Тетяни Козачанської, студентки Університету Вашингтона і Лі (Лексингтон, Вірджинія), одного з найстаріших у США. В колаборації з університетським клубом SAIL вона створила в бібліотеці вишу мінімалістичну, але промовисту виставку «Не цвіти війна на дворі». На конструкціях з деревостружкової плити візуалізований таймлайн війни з трьох перспектив.

Перша демонструє, те, що відбувалося в Україні в певний день певного місяця, – фотографії міжнародних ЗМІ або фотографів на місцях.

Друга, те, як світ це побачив, – роздруківки перших шпальт «The New York Times».

І третя, те, як це проживали молоді люди з різних регіонів України, – цитати з нотаток, скетчів, листувань.

Якщо фотографії, що облетіли світ, та заголовки масмедій розміщені на рівні очей, то побачити індивідуальні висловлення глядач може, сівши навпочіпки або низько нахилившись. Ці зусилля мають нагадати відвідувачам про емоційний та фізичний стан авторів рефлексій – дискомфортний, напружений.

Джерелом цього матеріалу для виставки, як і її назви, став відкритий архів «Відбуваємось».

«З нами – відбувається війна. З нами – відбувається молодість. Ми – відбуваємось, – читаємо в маніфесті проєкту. Розказуємо світу про те, як проживає війну молодь в Україні. Що відбувається поза новинами і кадрами з гарячих точок» [6].

Як зазначила виконавча директорка Консультативної комісії США з публічної дипломатії при Державному департаменті Вівіан Вокер, путін і Росія систематично атакують культурний простір України та українську ідентичність не лише протягом останніх кількох місяців, а й протягом десятиліть.

«Я думаю, що одна з причин того, що українська культура та ідентичність зазнали нападу з боку Росії, полягає в тому, що вони становлять значну загрозу для Росії, тому що це справжня історія нації та індивідуальності проти вигаданої розповіді про «руській мір», який намагається проектувати таку морально-етичну та духовну перевагу, якої просто не існує», – стверджує експертка [5].

Сучасні українські реалії диктують нові форми роботи культурно-мистецьких закладів, так Громадська Організація «Музей сучасного мистецтва» заснувала Ukrainian Museum of Contemporary Art / UMCA. Це інституція нового типу, що об'єднує професіоналів сучасного мистецтва України, робить його доступнішим для різних аудиторій та уможливує появу на його території суспільного діалогу про спільне майбутнє. UMCA

використовує ідею децентралізації — це не один музей, а мережа, що складається з автономних інституцій у регіонах. Об'єднані спільною місією, цінностями та колекцією, вони взаємодіють через Цифрову платформу, яка надає доступ до впорядкованої бази творів українського мистецтва другої половини XX – XXI століть із державних та приватних колекцій.

Відкриття інавгураційного проєкту UMCA — «Ти як? Виставка і дискусія». Мета — відрефлексувати досвід українців під час повномасштабного вторгнення росії в Україну та зробити крок до формування картини спільного майбутнього.

Музей вперше отримав тимчасові стіни, ставши резидентом Національного центру «Український дім». Маючи за основу експозиції «Архів мистецтва воєнного стану», виставка представила більш ніж 500 робіт, створених понад як 100 митцями. Кураторську групу склали Ольга Балашова, Галина Глеба, Тетяна Лисун, Анна-Марія Кучеренко, Юлія Карпець, Олександр Соловійов, Катерина Лібкінд, Єгор Анцигін.

Дискусійна програма, якою опікуються співзасновниці та кураторки Платформи культури пам'яті «Минуле / Майбутнє / Мистецтво» Оксана Довгополова та Катерина Семенюк, присвячена комеморації російсько-української війни.

Проєкт відбувся в рамках програми «Культура пам'яті в повоєнній Україні», що впроваджується ГО МСМ у партнерстві з Платформою Минуле / Майбутнє / Мистецтво за підтримки Швейцарії [9].

А розпачалось все з 24 лютого 2022 року в режимі реального часу, як розповіла Галина Глеба, спостерігаючи за художніми реакціями українських митців на війну та за зміною культурної сцени в час суспільних трансформацій вони почали, формувати Архів мистецтва воєнного стану. У перші дні таке архівування було нашим способом подолати фрустрацію та розгубленість, допомогти собі тримати фокус та перевести увагу з афективного скролінгу новин і подій на те, що становить предмет нашого наукового інтересу та експертизи. Втім, пізніше це зібрання зображень стало перетворюватися на своєрідну базу, і вже у квітні 2022 року – у виставковій проєкті. Першим з них стала Piazza Ucraina на Венеційській біснале (куратори: Лізавета Герман, Борис Філоненко, Марія Ланько, архітектурно-експозиційна конструкція Дани Косміної), – проєкт у публічному просторі просто неба на одній із наймасштабніших подій у світовій індустрії мистецтва, що постав як змінна виставка плакатів із мистецькими творами-реакціями на війну.

Вже з червня 2022 року, лише через три місяці після початку повномасштабного вторгнення, було відкрито річний виставковий проєкт «Мистецтво воєнного стану. Архів» зі змінними експозиціями в галереї The Naked Room у Києві. Кураторками подальших виставкових проєктів на основі архіву стала команда ГО «Музей сучасного мистецтва» –

Ольга Балашова, Галина Глеба, Тетяна Лисун, Анна-Марія Кучеренко, Юлія Карпець.

У липні 2022 року відкрито виставку в офісі Світового банку – «Мистецтво справляється з війною» у Вашингтоні, США. У січні 2023-го відкрили виставку «Хто тримає небо?» в Музеї образотворчих мистецтв у Бостоні, США. У лютому 2023-го розпочався кількомісячний виставковий проєкт солідарності з музеєм ARS Aevi в Сараєво, Боснія і Герцеговина. У березні 2023-го стали учасниками основної програми фестивалю фотографії EMOP Berlin та підготували виставку з Музеєм комунікацій в Берліні.

А вже у червні 2023 року відкрили масштабний виставковий проєкт «ТИ ЯК? Виставка і дискусія» разом із платформою культури пам'яті «Минуле / Майбутнє / Мистецтво» в «Українському домі», де представили сотні творів, створених після 24 лютого 2022 року відповідно до хронології архіву. Близько 100 художників, художниць, мистецьких колективів взяли участь у проєкті.

Разом із виставковою діяльністю архів продовжує наповнюватися та поступово стає джерелом для досліджень не тільки культурологів та мистецтвознавців, але й дослідників суспільних наук у темах трансформації українського суспільства в період війни. Зсередини архіву можна простежити певні тенденції, образи, форми, які змінюють та відображують конкретні періоди проживання колективної травмованості війною, а також множинність досвідів у щільній реальності воєнного часу в Україні та поза її межами.

Збирання архіву – це вочевидь не найперше, що робить людина, коли в її країні ескалується велика війна. Та в Україні від початку російсько-української війни у 2014 році з'явилося багато помітних архівувальних ініціатив та проєктів. Можливо, кризове архівування – це така собі мистецька профдеформація та афективна дія тих, хто звикли і вмійють це робити. Або ж це відголос засвоєного страху про втрату культурних артефактів, феноменів, явищ, що вже неодноразово траплялося в історії української культури. Цей страх посилюється ще й тому, що знищення культури, її осередків та її носіїв, стало однією із цілей росіян у цій війні. І сплеск практик архівування нинішніх подій – змога створити багато «бекапів» про себе сьогоднішніх для майбутнього, щоб ймовірна втрата якогось одного джерела інформації та архіву не стерла великі значущі шматки пам'ятей і знань про увесь цей час. Тим паче, що тепер це вже не короткий період історії, а наша нова реальність [12].

Оскільки сучасне мистецтво – це і віддзеркалення суспільства та його гострих проблем, і нові технології, і креативні ідеї, то сучасне мистецтво постає одним із засобів формування іміджу української держави як демократичної, освіченої та цивілізованої країни [3]. Культура та мистецтво через фільми, поезію, концерти допомагають людям з усього світу глибше

усвідомити те, що відбувається, а це – боротьба за свободу і незалежність рідної землі.

Оскільки кіно є одним з найпопулярніших видів мистецтва сучасності, що об'єднує творчість і виробництво, то саме на нього покладаються великі надії щодо збереження культурної самобутності України, національної ідентичності та консолідації українства [3].

Яскравим прикладом постає допрем'єрний показ документального фільму Алана Бадоева «Довга доба». До створення кінострічки долучилися 12 тисяч українців, які фільмували російські злочини на свої телефони. Фільм «Довга доба» являє собою хроніку перших днів війни. Стрічка змонтована з кадрів перших днів вторгнення, які українці знімали на власні телефони. За словами Алана Бадоева, до створення фільму долучилися 12 тисяч людей, які надсилали його команді відео зі своїх телефонів навіть з окупованих міст. Загалом команда Алана Бадоева отримала понад 200 тисяч годин матеріалу.

«Цей фільм – капсула часу, це свідчення. Він зроблений для того, щоб ніхто і ніколи не переписав нашу історію, щоб ніхто і ніколи не зміг сказати, що було якимось по-іншому. Для мене дуже важливо, щоб цю стрічку побачили люди з інших країн і почули голоси українців. Ми нічого не знімали, все, що ви побачите на екрані, є документом», – розповів на презентації режисер. Фільм знято у партнерстві з каналом 1+1 Україна [11].

Нині спостерігається активний розвиток української культури та музики не лише в Україні, а й у Європі та світі. Тож мистецтво не дозволяє згаснути міжнародному інтересу до України, не дає забути про війну та допомагає збирати кошти для армії, тим самим наближаючи перемогу.

Авторка проєкту – студентка освітньо-професійної програми «Журналістика та соціальна комунікація» Дар'я Сусловата, її керівник Анна Ліченко. Лонгрід «Як NFT-мистецтво рятує Україну під час війни».

Мета лонгріду – збільшити поінформованість аудиторії в історії NFT і тим самим продемонструвати актуальність і функціональність цифрового мистецтва у воєнний час. Окрім загального введення в NFT висвітлено історії про консолідацію громадських ініціатив навколо окремих благодійних мистецьких платформ.

Що відрізняє нас у цій війні, так це приголомшлива навіть для самих українців єдність, якої ми так добивались упродовж усієї історії. Незнайомі люди допомагають і підтримують одне одного, об'єднуються у волонтерських організаціях, наближаючи тим самим перемогу. Так само і поява великої кількості NFT-проєктів стала результатом активної громадянської консолідації, адже багато з них створюються з нуля. Щодня тисячі звичайних людей запускають і просувають NFT-платформи зі збору коштів на допомогу армії, постраждалим від воєнних дій та післявоєнну відбудову міст. Багато з

них – люди, що раніше не мали до цієї сфери жодного відношення.

Так, наприклад, Pray4Ukraine – благодійна платформа, створена українськими ентузіастами для мобілізації крипто-спільноти по всьому світу на підтримку України. Серцем цього проекту є 1100 художників із України та інших куточків світу, кожен із яких має особисту історію, на яку безпосередньо вплинула війна.

Україна є лідером із застосування віртуальних активів серед населення за даними блокчейн-компанії The Chainalysis. До проекту долучилося багато художників, які до цього навіть не чули про NFT.

Кожен NFT відображає воєнну дійсність українців та імпресивне національне переживання. Роботи також містять пояснення ідей, закладених під кожен витвір індивідуально.

Засновники стверджують, що проєкт житиме та розвиватиметься і після війни. UkrArt NFT об'єднав працівників різних сфер: архітекторів, моушн-дизайнерів, ілюстраторів, райтерів. Більшість із них ніколи не були пов'язані з NFT, та саме цей інструмент вони обрали як основу своєї волонтерської діяльності.

Серед NFT-митців є й відомі працівники візуальної індустрії. Наприклад, київський дизайнер Олексій Кондаков, відомий серією сюрреалістичних фотоколажів, в яких герої класичних творів мистецтва зображені у щоденному побуті. Він виставив на лондонський аукціон Bonhams п'ять NFT-фотоколажів, а також лімітовану колекцію принтів, присвячених Києву та Чернігову. Серія NFT-фотоколажів отримала назву «Реверберуюча Україна» (Reverberate Ukraine), в них дизайнер об'єднав фотографії міст і класичні полотна.

Роботи Олексія відображають відчуття війни в домі кожного українця, наприклад, необхідність покинутися кілька разів протягом ночі через повітряну тривогу і бігти до укриття.

«Це тиск, з яким українці стикаються щодня і щоночі. Війна нас виснажує. Думка про те, що тебе можуть вбити у будь-який момент висмоктує всю енергію з людей, це нова вага, яку ми носимо з собою щодня», – розповідає автор [10].

Мистецьке середовище зреагувало на виклик у творчий спосіб, рефлексуючи особистий досвід зіткнення з війною. Так, художнику Олексію Саю і кінорежисерці Тетяні Ходаківській прийшла ідея виставки, що стала наймасштабнішою репрезентацією українського сучасного мистецтва в Нью-Йорку «Hi-Resolution: українська культура та сучасне мистецтво зараз!» в James Gallery Центру випускників Міського університету Нью-Йорка.

П'ятдесят одну роботу сорока українських художників різних поколінь, включно з масивом антивоєнних плакатів, створених за перші місяці гарячої фази війни, експонували в респектабельному центрі Нью-Йорка.

Тетяна Ходаківська згадувала інцидент, коли росіяни висловили претензію, мовляв, їх фруструє видимість у міському просторі плакатів, що засуджують Росію.

На що вона відповіла: «У вас є вибір – дивитися або ні на ці вітрини. Тоді як у моїх рідних і близьких в Україні вибору немає: ракети влучають не розбираючись» [6]. Війна – це завжди руйнування, знищення, смерть. Культура, мистецтво – це творіння, життя.

Не можна не погодитись з Ольгою Вієру, директоркою Українського Дому, яка зазначає наскільки єднатися важливо не лише довкола воєнних потреб, але й довкола перспективи, візії нашого майбутнього, де культура гратиме ключову роль. Адже вплив культури на розвиток суспільства є колосальним, а її рівень визначатиме якість життя цілої країни. За яку країну ми боремось, якою бачимо свою країну після війни – розуміння або нерозуміння цього дає або забирає нашу силу і нашу стійкість сьогодні. Для того, щоб ми могли вірити у наше майбутнє, ми маємо сьогодні боротися за нашу культуру так само віддано і стійко, як наші захисники борються за нашу землю [7].

Але для наших захисників, культура також на часі і як приклад, в липні у Вилковому на Одещині відбувся перший масштабний культурний фестиваль «ВиделкаFEST». Організований 23-річним військовим 56 окремої мотопіхотної Маріупольської бригади Сергієм Гнезділовим.

ВиделкаFEST – це про книжки, музику та кіно. На його думку, це саме та культура, яка може вільно ландрувати, яку можна привести і показати.

Другий концепт – пам'ять. Фестиваль проводиться в пам'ять про тих, кого з нами нема, хто обіцяв прийти на фестиваль і ніколи не зможе цього зробити. Цих всіх людей ми пам'ятаємо.

Окремий момент: фестиваль – це про культуру, це про те, чому існує фронт. Чому ми взагалі боремось? Ми боремось за те, щоб у Росії не вийшло і щоб українська культура не була знищена. Тому для мене питання української культури зараз стоїть критично [2].

Висновки. Мистецтво, поєднуючи раціональне й емоційне, ідеологічне й психологічне, звертаючись і до окремо взятої людини, і до суспільства в цілому, усім своїм багатством емоційно-образного змісту змушує людей не просто активно сприймати твори мистецтва, де закладені певні цілі, уявлення, прагнення, ідеали суспільства, а й активно включати їх в своє реальне життя та апробувати їх на практиці [3].

Мистецтво в умовах війни виступає важливим інструментом утвердження української ідентичності та консолідації суспільства, воно гостро й вчасно реагує та відображає суспільні проблеми, стимулюючи спільноту до їхнього вирішення.

В умовах глобальних викликів і загроз сьогодення: агресивного знищення культурної спадщини, бібліотек, музеїв, навчальних закладів,

вирішенні проблемних питань для освітян під час військових дій, – важливою складовою підняття патріотичних настроїв українців є долучення до мистецьких практик. Вони допомагають формуванню національної ідентичності в позитивному ставленні до своєї нації, країни, держави. Вже зараз соціологічні дослідження свідчать, що більшість українців пишуться своєю країною, вважають себе патріотами, незважаючи на всі соціально-економічні проблеми. Зростає і розуміння політичної суб'єктності громадян як визначальної характеристики політичної нації. Це відбувається, в тому числі, і завдяки мистецьким практикам, які допомагають формувати національно-культурні ідентичності українців, особливо учнівської молоді.

Таким чином, мистецтво як специфічний інструмент впливу на суспільну свідомість виступає потужним чинником консолідації українства навколо значущих для української держави цінностей і смислів.

- «Знищення української культури є ключовим елементом російської агресії»: письменник Дейв Еггерс. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/eggers-zvit-vtraty-ukrayinskoyi-kultury-ahresiya-rosiyi/32164637.html>
- «Культурний десант має бути не тільки на Донеччині»: як військовий організовує фестиваль у Вилковому URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vylkove-zsu-viyna-rozstrilyane-vidrodzhennya-bryhada-muzyka-kino/32502417.html>
- Авер'янова Н. Мистецтво як чинник консолідації українства: проблеми та перспективи Українознавчий альманах. Вип. 20. Київ: «Міленіум». 2017. С. 8–12.
- В ООН визнали, що російська агресія спрямована проти української ідентичності. URL: <https://suspilne.media/culture/261626-v-oon-viznali-so-rosijska-agresia-spravovana-proti-ukrainskoi-identichnosti/>
- Культура як головна ціль російської війни в Україні. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/8106/artykul/2968761,%C2%AB%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D1%8F%D0%BA-%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%8C-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%C2%BB>
- На часі. Українська культура в рік гарячої фази російської агресії. URL: [https://www.rfi.fr/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0/20230225-](https://www.rfi.fr/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0/20230225-%D0%BD%D0%B0-%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%96-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D0%B2-%D1%80%D1%96%D0%BA-%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE%D1%97-%D1%84%D0%B0%D0%B7%D0%B8-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%97)
- Про культуру на часі і поза ним https://lb.ua/blog/olha_viiuru/571570_pro_kulturu_chasi_i_pozu_nim
- Сергієнко Т., Куріс Ю. «Консолідація українського суспільства в умовах військової агресії Російської Федерації проти України». URL: <http://humstudies.com.ua/article/view/261867/258259>
- Хроніки подій та професійних дискусій довкола ідеї створення в Україні Музею сучасного мистецтва <https://moca.org.ua/>
- Як NFT-мистецтво рятує Україну під час війни. URL: <https://darriasuslova.wixsite.com/my-site>
- Як пройшла прем'єра стрічки Алана Бадоева "Довга доба" у Києві. URL: <https://vogue.ua/article/culture/kino/yak-proyshla-prem-yera-strichki-alana-badoyeva-dovga-doba-u-kiyevi-54134.html>
- Яким є архів мистецтва воєнного стану: Галина Глеба про хронологію війни через мистецтво. URL: <https://suspilne.media/culture/605407-akim-e-arhiv-mistectva-voennogo-stanu-galina-gleba-pro-hronologiu-vijni-cerez-mistectvo/>

References

- «Znyshchennia ukrainskoi kultury ye kliuchovym elementom rosiiskoi ahresii»: pismennyk Deiv Eggers ["The destruction of Ukrainian culture is a key element of Russian aggression": writer Dave Eggers]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/eggers-zvit-vtraty-ukrayinskoyi-kultury-ahresiya-rosiyi/32164637.html> (in Ukrainian).
- «Kulturnyi desant maie buty ne tilky na Donechchyni»: yak viiskovyi orhanizovuie festyval u Vylkovomu ["The cultural landing should be not only in Donetsk region": how a military man organizes a festival in Vylkovo]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vylkove-zsu-viyna-rozstrilyane-vidrodzhennya-bryhada-muzyka-kino/32502417.html> (in Ukrainian).
- Aver'yanova N. (2017). *Chynnyky konsolidatsiyi ukrayinstva v postkolonial'nu dobu* [Factors of consolidation of Ukrainianess in postcolonial age]. *Ukrayinoznavchyy almanakh*. № 20. Pp. 8–12 (in Ukrainian).

4. *V OON vyznaly, shcho rosiiska ahresiia spriamovana proty ukraïnskoi identychnosti* [The UN recognized that Russian aggression is directed against Ukrainian identity]. URL: <https://suspiilne.media/culture/261626-v-oon-viznali-so-rosijska-agresia-spramovana-proti-ukraïnskoi-identychnosti/> (in Ukrainian).
5. *Kultura yak holovna tsil rosiiskoi viiny v Ukraini* [Culture as the main goal of the Russian war in Ukraine]. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/8106/artukul/2968761,%C2%AB%D0%BA%D1%83%D0%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%8C-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%C2%BB> (in Ukrainian).
6. *Na chasi. Ukraïnska kultura v rik hariachoi fazy rosiiskoi ahresii* [On time. Ukrainian culture in the year of the hot phase of Russian aggression]. URL: <https://www.rfi.fr/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0/20230225-%D0%BD%D0%B0-%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%96-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D0%B2-%D1%80%D1%96%D0%BA-%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%8F%D1%87%D0%BE%D1%97-%D1%84%D0%B0%D0%B7%D0%B8-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%97> (in Ukrainian).
7. *Pro kulturu na chasi i poza nym* [About culture in time and beyond it]. URL: https://lb.ua/blog/olha_viieryu/571570_pro_kulturu_chasi_i_poza_.html (in Ukrainian).
8. Serhiienko T., Kuris Yu. *Konsolidatsiia ukraïnskoho suspilstva v umovakh viiskovoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy* [Consolidation of Ukrainian society in the conditions of military aggression of the Russian Federation against Ukraine]. URL: <http://humstudies.com.ua/article/view/261867/258259> (in Ukrainian).
9. *Khroniky podii ta profesiinykh dyskusii dovkola idei stvorennia v Ukraini Muzeiu suchasnoho mystetstva* [Chronicles of events and professional discussions surrounding the idea of creating a Museum of Modern Art in Ukraine]. URL: <https://moca.org.ua/> (in Ukrainian).
10. *Iak NFT-mystetstvo riataie Ukrainu pid chas viiny* [How NFT-art saves Ukraine during the war]. URL: <https://darriaruslova.wixsite.com/my-site> (in Ukrainian).
11. *Iak proishla premiera strichky Alana Badoieva "Dovha doba" u Kyievi* [How was the premiere of Alan Badoev's film "Long Day" in Kyiv]. URL: <https://vogue.ua/article/culture/kino/yak-proyshla-prem-yera-strichki-alana-badoieva-dovga-doba-u-kyievi-54134.html> (in Ukrainian).
12. *Iakym ye arkhiv mystetstva voïennoho stanu: Halyna Hleba pro khronolohiiu viiny cherez mystetstvo* [What is the archive of wartime art: Halyna Khleba on the chronology of war through art]. URL: <https://suspiilne.media/culture/605407-akim-e-arhiv-mistectva-voennogo-stanu-galina-gleba-pro-khronologiu-vijni-cerez-mistectvo/> (in Ukrainian).